

for further development is a problem of building a system of department activities while having small number of graduate students, attracting graduate students and doctoral students to complex research topics.

Key words: *higher education institution department, innovative system of department activity for scientific training, work experience, theoretical foundations of personnel training at the department of higher education institutions.*

УДК 378.147.091.31–054.62:81'243

Ірина Шульга

Національний аерокосмічний
університет імені М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

ТРЕНІНГ ІЗ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ ДЛЯ СТУДЕНТІВ І КУРСУ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Метою статті є опис тренінгів для розвитку професійно-орієнтованої комунікативної компетентності. Використано метод аналізу можливостей тренінгових технологій для інтенсифікації навчального процесу. Базовою процедурою тренінгу є групова дискусія. Анкетування виявило актуальні комунікативні ситуації, що визначаються описом ролей і сценарієм. Структурними елементами тренінгу слугують ситуативно-тематичні розділи – епізоди. Способи словесної реалізації програм спілкування вивчаються на заняттях з мови. Підхід до структурування й систематизації матеріалу вирішує інваріантні завдання мовної підготовки, а також варіативні завдання, актуальні для студентів конкретної спеціальності.

Ключові слова: *іноземна мова, студенти немовних спеціальностей, сценарії мовленнєвої взаємодії, тренінгові технології.*

Постановка проблеми. Необхідність навчально-професійної адаптації студентів І курсу немовних спеціальностей до умов навчання у ВНЗ, формування вмінь іншомовного спілкування у професійній сфері комунікації в ситуації недостатнього рівня володіння іноземною мовою як обов'язковою компетентністю майбутнього фахівця робить актуальним пошук нових форм організації й інтенсифікації навчального процесу.

Серед форм активізації навчальної діяльності особливе місце посідають навчально-психологічні тренінги, які визначають як галузь практичної психології, орієнтовану на використання активних методів групової роботи з метою розвитку компетентності у спілкуванні [3, 19], форми навчання знань і вмінь у сфері професійного спілкування, а також форми відповідної їх корекції [9, 103].

Для навчання молоді, що вступає до українських ВНЗ, важливим є той факт, що термін «тренінг» використовують для позначення не тільки форм навчання, а й засобів розвитку здібностей до навчання або оволодіння складними видами діяльності, зокрема, спілкуванням [5]. Теорія й технології створення тренінгів знаходяться в руслі компетентнісного й акмеологічного підходів у сучасній педагогіці та лінгводидактиці [2; 6; 11; 12].

Метою статті є виявлення характеристик тренінгів, актуальних для вирішення завдань формування й розвитку професійно-орієнтованої комунікативної компетентності студентів, зокрема, тих її складників, які є важливими в умовах недостатнього володіння мовою, типових для здійснення освітньої діяльності студентами молодших курсів.

Аналіз актуальних досліджень. На думку науковців, використання тренінгових технологій у навчанні має певні переваги перед традиційними формами: груповий тренінг допомагає вирішенню міжособистісних проблем, людина розуміє, що її проблеми не є унікальними. Група відображає суспільство в мініатюрі, у групі моделюється система взаємовідносин, що є характерною для реального життя. У групі людина може навчатися нових умінь, експериментувати з різними стилями відносин серед рівних партнерів. Важливо, що у групі учасники можуть ідентифікувати себе з іншими, зіграти роль іншої людини для кращого розуміння її й себе [3, 26–27]. Для оптимізації навчання першокурсників іноземних мов важливо, щоб студенти краще розуміли власні навчальні та комунікативні завдання, оволодівали засобами їхнього вирішення.

Тренінг із іноземної мови професійного спрямування має на меті інтенсивне введення студентів в освітній простір конкретного навчального закладу, корекцію рівня володіння мовою до комунікативно достатнього. Під час такого тренінгу необхідно сформувати у студентів уміння оцінки параметрів навчальних комунікативних ситуацій, розуміння комунікативних завдань, що мають бути вирішені в таких ситуаціях, а також уміння реалізації задач спілкування адекватними мовними й мовленнєвими засобами.

Визначимо, які характеристики тренінгових технологій можуть бути затребуваними для вирішення завдань навчання іноземної мови студентів I курсу немовних спеціальностей.

Як уважає І. В. Вачков, тренінги поєднують ігрову та навчальну діяльність і проходять в умовах моделювання актуальних професійних комунікативних ситуацій [3]. Такі ситуації мають визначатися відповідно до комунікативних потреб студентів. Необхідним є визначення набору найбільш частотних ситуацій навчального і професійного спілкування, у яких можуть опинитися студенти I курсу немовних спеціальностей.

Роботою в групі керує ведучий, який має володіти нормами її ефективного розвитку відповідно до мети тренінгу [3]. На заняттях з іноземної мови роль ведучого виконує викладач, який визначає цілі тренінгу на підставі вивчення та лінгвометодичної інтерпретації задач спілкування в актуальних для студентів комунікативних ситуаціях.

Успішність роботи групи залежить від виконання специфічних принципів: принципу активності учасників; принципу їхньої дослідницької, творчої позиції; принципу об'єктивізації поведінки (використання зворотного зв'язку, який допомагає учаснику отримувати об'єктивну інформацію про

свою поведінку); принципу оптимізації пізнавальних інтересів в умовах спілкування (ефективність пізнання підвищується за рахунок того, що до пізнавального процесу долучається інформація, яку індивід отримує від партнерів по спілкуванню); принципу партнерського (суб'єкт-суб'єктного) спілкування, що характеризується визнанням цінності особистості іншої людини, прийняттям до уваги інтересів співрозмовників [5; 6; 7; 12].

Інтерпретація принципів тренінгу для завдань навчання іноземної мови вимагає визначення методів і прийомів, які дозволять інтенсифікувати навчальну діяльність.

Можливість використання тренінгових технологій залежить від рівня володіння студентами першого курсу іноземною мовою. Тому розробка методики тренінгу для конкретного контингенту студентів передбачає визначення такого рівня, виявлення його відповідності задачам спілкування.

Дослідники тренінгів вважають, що під час занять у групах використовується групова дискусія, рольові ігри, психодрама, психогімнастика. Залежно від виду тренінгу їхня питома вага змінюється: тренінг ділового спілкування більшою мірою «навантажений» рольовими іграми. Базовою процедурою для всіх видів тренінгу є групова дискусія [7, 9]. Виокремлюють три види дискусій: спрямовані на інформування, на вирішення професійних проблем, на пошук вирішення проблеми [3].

Найлегшим, з точки зору володіння мовою, видом дискусії є дискусія у вигляді взаємного інформування. Дискусії, спрямовані на вирішення професійних проблем, є більш складними за своєю структурою, розподілом ролей між учасниками, за процедурою проведення й ефективності результату [7, 13]. Важливо, щоб така дискусія була спрямована на вирішення проблеми, яка була би по силам учасникам, але не була би занадто легкою [9].

Однією з форм дискусій, що спрямовані на вирішення професійних проблем, є дискусія із розподілом інтелектуальних функцій. Її сутність полягає в розділенні ролей між учасниками або підборі учасників на ролі генератора ідей (ініціатора), критика (експерта) й організатора, який виконує функції оптимізації відносин між генератором ідей і критиком [9].

Роль організатора (ведучого) в навчанні та проведенні дискусій на першому курсі, коли студенти не володіють мовою на достатньому рівні, виконує викладач. На наступних курсах роль організатора дискусії й організатора навчання може поступово розділятися: якщо навчанням продовжує керувати викладач, то дискусію можуть організовувати самі студенти.

На думку вчених, завдання керівника дискусії структуруються відносно проблеми, кожного учасника, групи.

Методи дослідження. Необхідно чітко сформулювати проблему, розбити рішення на етапи, поставити конкретне завдання для кожного етапа. Відносно кожного учасника тренінгу необхідно перевірити розуміння ним

сутності проблеми, з'ясувати його думку щодо вирішення завдання, не допускати відхилення від її рішення, підкреслити внесок кожного у вирішення проблеми. Щодо групи студентів, основними задачами є постановка цілі, виділення й узагальнення основних точок зору [9, 15].

Певною мірою проблему з'ясування основних точок зору й відбору навчального матеріалу вирішує анкетування студентів щодо їхньої готовності до участі у професійно-орієнтованому навчальному процесі.

Анкетування допомогло визначити найбільш актуальні та проблемні для студентів немовних спеціальностей комунікативні ситуації навчально-професійної діяльності. Це ситуації семінару, дискусії, технічного опису приладів тощо. Студенти мають розуміти, що тренінг дає їм мовні й мовленнєві засоби реалізації ролей, які вони будуть виконувати в найбільш розповсюджених комунікативних ситуаціях. Завданням тренінгу є моделювання таких ситуацій.

Виклад основного матеріалу. До тренінгових технологій відносять широкий набір технік, що відомі під спільною назвою «моделювання та гра». Мета таких технік – надати учневі спрощену репродукцію реального або уявного світу (моделювання) або структуровану систему змагання, що містить навчальний матеріал (гра) [8, 10]. Ідея рольової гри полягає у зверненні до когось із проханням уявити в конкретній ситуації себе чи іншу особу. Гравців просять вести себе відповідно до того, чого вони чекали б від цієї людини. Кожний гравець є частиною соціального оточення та демонструє володіння шаблонами, у межах яких учні можуть апробувати власну поведінку або вивчити поведінку групи [8, 10].

Студенти мають засвоїти ролі учасників реальних навчальних або професійних подій (семінару, конференції, експерименту тощо), які моделюються під час тренінгу.

Роль може бути визначена в поняттях функції чи мети, що дозволяє описати набір із зовнішніх ознак і поведінкових актів, виходячи з того, що такі ознаки й акти є характеристикою певної особистості та є передбачуваними в певній ситуації [8, 12–13]. Ролі необхідно описати з метою організації тренінгу та засвоєння студентами алгоритмів комунікативної діяльності в ситуаціях навчально-професійного спілкування. Слід визначити, що має вміти робити студент у ситуації, наприклад, семінару, та розробити методику навчання необхідних комунікативних стратегій і тактик.

Важливо, що опис ролей є не тільки поведінковою, але й мовленнєвою характеристикою людей, що беруть участь у спілкуванні в певній ситуації.

Отже, навчальна ситуація має визначатись описом ролей і розробленим сценарієм. У сценарії надається характеристика конкретної проблеми або умов, які склалися. Очевидно, сценарій тренінгу розробляється викладачем для формування вмінь спілкування в певних ситуаціях. Необхідно описати інваріантні характеристики сценарію, який може бути застосований для навчання іноземної мови професійного спрямування студентів різних немовних спеціальностей.

Лінгвометодичний опис тренінгу передбачає структурування такого навчального курсу та його наповнення комунікативно необхідним і достатнім мовним і мовленнєвим матеріалом, розробку методики його презентації, закріплення, контролю засвоєння.

У зв'язку з цим вважаємо, що структурними елементами тренінгу можуть слугувати ситуативно-тематичні розділи, які, використовуючи термінологію тренінгових технологій [4; 8], назовемо епізодами.

Створення епізодів тренінгу робить необхідною розробку їхніх методичних сценаріїв, у зв'язку з чим вважаємо за доцільне використовувати поняття «сценарій мовленнєвої взаємодії» [1].

У методиці сценарій мовленнєвої взаємодії визначають як модель (схему) мовленнєвої взаємодії учнів, які виконують різні ролі з метою реалізації певних програм поведінки в межах заданих ситуацій спілкування. Способи мовної реалізації програм спілкування є об'єктом засвоєння на заняттях із мови. На думку методистів, сценарій нагадує рольові ігри тим, що також будується на прийомах драматизації, але має певні особливості: 1) ролі учасників спілкування в межах сценарію, зазвичай, є парними, вони доповнюють одна одну; 2) у рольовій грі можливий лише один учасник, який моделює мовленнєву поведінку, що є придатною в певній ситуації спілкування; 3) у сценарії учасниками моделювання ситуації є різні персонажі; 4) найважливішим елементом сценарію є проблема, «конфлікт», який треба вирішити його учасникам. У сценарії лише описується ситуація й дається цільова установка. Учасники сценарію самі інтерпретують свої ролі та шукають шляхи вирішення конфлікту (на відміну від рольової гри, у якій рольова поведінка учасників спілкування часто передбачена заздалегідь) [1, 300].

Інтерпретуючи викладене для завдань етапу навчання, що розглядається в цьому дослідженні, зазначимо, що студенти першого курсу вже володіють мовою на певному рівні, проте можна припустити, що цей рівень є недостатнім для того, щоб брати повноцінну участь у навчальному процесі. У межах короткострокового курсу завдання викладача – не стільки дати студенту набір відсутніх знань і вмінь, скільки навчити використовувати й розвинути вже наявний у нього запас знань і вмінь для реалізації комунікативних потреб у навчально-професійних ситуаціях спілкування.

Вважаємо, що завдання студентів у тренінгу – це не заучування ролей, а освоєння стратегій спілкування в ситуації дефіциту лінгвістичних ресурсів і самостійного навчання. Таким чином, тренінг – перехід від рольових ігор із їхньою чіткою регламентацією граматичного і лексичного наповнення ролі кожного учасника до сценаріїв, що спрямовують навчально-пізнавальну діяльність студентів, що активізує наявні вміння в напрямі вдосконалення стратегій навчання і спілкування.

Визначимо підходи до відбору і структурування мовного й мовленнєвого наповнення епізодів тренінгу.

Говорячи про способи активізації пасивного володіння мовою на короткотермінових курсах, О. П. Розсудова зазначає, що зміст, способи і прийоми навчання в цьому випадку визначаються не тільки кінцевими цілями, а й ступенем підготовленості слухачів. Ефективність короткострокових курсів багато в чому залежить від того, наскільки успішно вдається використовувати вже наявні мовні навички та мовний запас учнів для формування нових умінь, наскільки швидко долаються недоліки володіння ними мовою [10, 93].

Лінгвістичне наповнення комунікації має активізувати в мовленні слухачів найбільш типові для комунікативних завдань курсу мовні засоби й вирішити деякі проблеми корекції [10, 97]. Ще одне важливе зауваження дослідниці стосується того, що, поряд із розробкою конкретних ситуацій і розмовних тем, виділяється набір досить універсальних мовних реакцій, за допомогою яких учень зможе в несподіваних випадках все ж здійснити комунікацію [10, 96]. Уважаємо, що саме в цьому напрямі необхідно розробляти методику тренінгу.

Для вирішення завдань цього дослідження найбільш доцільним вважаємо підхід до структурування й систематизації мовного матеріалу курсу, запропонований О. П. Рассудовою.

У першу частину лексико-граматичних засобів пропонується включати мінімум лексико-граматичних конструкцій, що активізуються. У цей мінімум входять конструкції, що мають високий комунікативний ранг для цілей курсу і складають «ядро» мовного забезпечення тем і ситуацій. Оскільки цей мовний матеріал відомий учням, він легко включається в мовлення, є основою розвитку навичок комбінування мовних одиниць. На підставі даного мінімуму створюються комунікативні вправи, що вимагають заміни, перегрупування мовних одиниць. Такий мінімум у межах короткострокового курсу має високу повторюваність [10].

Друга частина лексико-граматичних засобів вводиться в якості нового матеріалу. Такими засобами мають бути, у першу чергу, типізовані засоби мовленнєвого контакту. Це мовні одиниці, використання яких дозволяє вступати в розмову, ухилитися від розмови, висловити потрібну реакцію тощо.

Третю частину лексико-граматичного складу (більшу) складають мовні засоби, надходження яких не регулюється нічим іншим, окрім власне комунікативних потреб, завданнями вирішення комунікативних проблем [10].

Уважаємо, що у третю частину лексико-граматичного матеріалу слід включати мовні засоби, що відповідають спеціальності студентів та їх рівню навченості. Такий підхід вирішує інваріантні завдання організації навчання

студентів, а також завдання, актуальні для студентів конкретної спеціальності, тому він може бути покладений в основу відбору мовного матеріалу для професійно-орієнтованого тренінгу.

Сценарії, про які йшла мова, мають бути побудовані з урахуванням логіки повторення, активізації відомого та подання нового лексико-граматичного матеріалу. Елементами сценаріїв вважатимемо, слідом за дослідниками [1; 4], епізоди й мовленнєво-поведінкові стратегії і тактики – програми мовної поведінки учасників сценаріїв, що відображають особливості спілкування в актуальних професійно-орієнтованих ситуаціях.

Навчання в тренінгу доцільно здійснювати від спостереження й повторення до засвоєння і активної інтерпретації. Роль викладача також буде трансформуватися від управління рольовими іграми до складання сценаріїв мовленнєвої взаємодії. Відповідно, контроль і оцінювання результатів навчання будуть зазнавати змін, поступово стаючи не лише функцією викладача, але й функціями і вміннями студентів, що формуватимуться під час тренінгу

Висновки. Завдання інтенсифікації процесу входження студентів 1 курсу немовних спеціальностей у навчальний процес мотивували звернення до аналізу освітнього потенціалу тренінгів.

Підсумки проведеного аналізу полягають у тому, що для розробки методики тренінгу необхідно визначити й описати низку параметрів організації навчального процесу, зокрема:

- актуальні для цільового контингенту дослідження комунікативні ситуації;
- завдання адаптації студентів до умов навчання в зазначених ситуаціях;
- реальний рівень навченості студентів, що вступають на 1 курс, відповідність даного рівня завданням навчально-професійного спілкування;
- методи інтенсифікації навчального процесу, активізації навчальної діяльності студентів;
- структуру тренінгу (набір епізодів, сценаріїв мовленнєвої взаємодії);
- опис інваріантних і варіативних (таких, що враховують спеціальність і рівень навченості студентів) складників сценаріїв;
- мовний та мовленнєвий матеріал для реалізації програм мовленнєвої поведінки студентів у сценаріях мовленнєвої взаємодії;
- принципи організації навчального матеріалу в межах інваріантних і варіативних складових тренінгу, систему вправ і завдань, набір навчальних текстів.

Завданням подальших методичних пошуків уважаємо розробку інваріантного складника тренінгу та варіативних компонентів для навчання іноземної мови професійного спрямування студентів технічних спеціальностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азимов Э. Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) / Э. Г. Азимов, А. Н. Щукин. – М. : Изд-во ИКАР, 2009. – 448 с.
2. Бех І. Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу в педагогіці / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 2009. – 2 (63). – С. 26–31.
3. Вачков И. В. Основы технологии группового тренинга. Психотехники : учеб. пособие. – 2-е изд. перераб. и доп. / И. В. Вачков. – М. : Изд-во «Ось – 89», 2003. – 176 с.
4. Верещагин Е. М. В поисках новых путей развития лингвострановедения : концепция речеповеденческих тактик / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. : Ин-т рус. языка им. А. С. Пушкина, 1999. – 84 с.
5. Емельянов Ю. Н. Активное социально-психологическое обучение / Ю. Н. Емельянов. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1985. – 166 с.
6. Журавська Л. М. Соціально-психологічний тренінг : розвиток якостей особистості працівників сфери туризму : навч. посібник для студ. вищих навч. закладів / Л. М. Журавська. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2006. – 312 с.
7. Захаров В. П. Социально-психологический тренинг / В. П. Захаров, Н. Ю. Хрящева. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1989. – 56 с.
8. Ментс М. ван Эффективное использование ролевых игр в тренинге / М. ван Ментс. – СПб. : Питер, 2001. – 208 с.
9. Петровская Л. А. Теоретические и методические проблемы социально-психологического тренинга / Л. А. Петровская. – М. : Изд-во МГУ, 1982. – 168 с.
10. Рассудова О. П. Способы активизации пассивного владения языком / О. П. Рассудова // Краткосрочное обучение русскому языку иностранцев. Формы и методы : сб. ст. – М. : Рус. яз., 1983. – С. 93–104.
11. Савченко О. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти / О. Савченко // Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О. Овчарук. – К. : Вид-во «К.І.С.», 2004. – С. 34–46.
12. Ситников А. П. Акмеологический тренинг. Теория, методика, психотехнологии / А. П. Ситников. – М. : Технол. школа бизнеса, 1996. – 429 с.

РЕЗЮМЕ

Шульга И. Тренинг по иностранному языку профессионального общения для студентов I курса неязыковых специальностей.

Целью статьи является описание тренингов для развития профессионально-ориентированной коммуникативной компетентности. Использован метод анализа возможностей тренинговых технологий для интенсификации учебного процесса. Базовой процедурой тренинга является групповая дискуссия. Анкетирование выявило актуальные коммуникативные ситуации, которые определяются описанием ролей и сценарием. Структурными элементами тренинга служат ситуативно-тематические разделы – эпизоды. Способы словесной реализации программ общения изучаются на занятиях по языку. Подход к структурированию и систематизации материала решает инвариантные задачи языковой подготовки, а также вариативные задачи, актуальные для студентов конкретной специальности.

Ключевые слова: иностранный язык, студенты неязыковых специальностей, сценарии речевого взаимодействия, тренинговые технологии.

SUMMARY

Shulga I. The Foreign language for Special purposes training for the first year non-philological students.

The article is aimed at the distinguishing of the trainings characteristics, which are essential for the formation and development of the professionally oriented communicative competence of students, especially to its' the most important components, in the conditions of poor language competence, typical for the educational activity of the junior students. The analysis method of the possible use of training technologies for the teaching and learning process intensification has been employed. The group discussion, role play and psychodrama have been analyzed. The basic procedure for all the types of trainings is the group discussion.

The questioning has found out the most relevant and problematic communicative situations of the professional learning activity for the students of the non-philological specialities. The case study should be defined by the description of roles and the developed case study scenario. The scenario includes the characteristics of the specific problem and circumstances. The factors that promote group cohesion have been analyzed.

The linguo-methodological description of the training assumes the structuring of the course of study and filling it with the appropriate language and speech material, creation of the methods of its' representation, consolidation and accusation control. The training structural elements are called the episodes and are the contextual thematic units, which include the terminology of training technologies. The scenario of language interaction is the model of professional learning communication of the students, who play different roles in order to develop the particular behavioural programs in the framework of given communicative situations. The ways of the communicative programs' verbal implementation are the objects of the language study classes. Here is suggested the approach to the structuring and systematization of the language material, which solves the invariative tasks of the organization of the students language training, as well as tasks, important for the particular specialities.

A challenge for further methodological development searches we consider the invariant component of the training and the variable components of learning a foreign language of professional orientation of students of technical specialties.

Key words: foreign language, students of non-philological specialties, scenario of language interaction, training technologies.